

УДК 070:821.161.2"18/19"—92.09 І.Франко

ПУБЛІЦИСТИКА І. ФРАНКА ЯК ПРИКЛАД НАЦІОНАЛЬНОГО ТИПУ МИСЛЕННЯ

Т. Хоменко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті досліджується національна спрямованість публіцистичного мислення Івана Франка. Зокрема, визначено аспекти, які вказують на те, що усвідомлення національного публіцист відчував і своєю творчістю впроваджував у життя як реальну політику.

Ключові слова: національний, сумління, публіцистика, обов'язок, реальна політика, освічений громадянин, стратегічна далекоглядність.

Сьогодні, як і в будь-який інший історичний момент, на часі звернутися до творчого доробку І. Франка, “сина народу, що вгору йде, хоч був запертий в лях”, оскільки його життя, діяльність і творчість були впертим, цілеспрямованим поступом до вершин власного самоствердження і до самоствердження народу, — через бідність, і незважаючи на неї, через осуд і, незважаючи на нього, через нерозуміння, і, попри негаразди, спричинені ним.

У цьому поступі гартувалася його воля, “дух, що тіло рве до бою”, і “живе, рідне слово”, яке, як писав сам І.Франко, “блискотить багатством, красою і силою” (4; 387).

Сили і ваги Франковому слову додавала його світоглядна позиція і глибинне розуміння законів суспільного розвитку. Прозою, поезією, публіцистикою він виражував — визначав — передбачав — прогнозував розв'язання складних насущних і загальнокультурних проблем.

Долаючи інтелектуальну інертність тогочасного суспільства, І.Франко взяв на себе обов'язок “чорнороба на шляху поступу” Галицької України, культурне і політичне життя якої намагався вихопити із провінційності, зберігши водночас її самобутність і самодостатність, і залучити як до загальноукраїнського, так і до світового прогресу.

Можна стверджувати, що ці його спроби переросли в стратегію, історично, економічно, політично зумовлену і обґрунтовану. А, як відомо, така всеохопність осмислення чи не найбільше притаманна публіцистиці, яка, за висловом М.Шлемкевича, є “зачатком нових кристалізацій Духа і дійсності, їх передбаченням і передчуттям, вкладеним у слово” (13; 115).

Стратегічна далекоглядність, передчуття франкової публіцистики зумовлена була ще й чи не найважливішим деонтологічним чинником — обов'яз-

ком відповідальності перед народом за той “огонь в одежі слова”, який автор приборкував задля висвітлення через публіцистичне натхнення шляху до правди і свободи.

Ця стратегічна далекоглядність осучаснює і сьогодні його аналітичні універсуми, можливо, через феноменальне відчуття ваги не лише слова, а й відчуття моменту (отієї Горацієвої миті), того летючого моменту, коли не! сказати, не! зробити, не! підтримати словом і ділом уже не! можна.

Два важливі, логічно обґрунтовані акценти вказують на цю унікальну прогностичність Франкового генія: “не пора!..” і “Нам пора для України жити!” (Національний гімн).

Бінарне позиціонування слів, а ще більше — їхніх сенсів, з найпотужнішим наголосом на слові “пора” (тобто “час настав”), з вимогою звільнитися від “пут давнього життя” (“не пора!” у значенні “годі вже”) — це позитивна, натхненна настанова на майбутнє “братерство”, “щирі труди, якими воскресне Україна” (Розвивайся ти, високий дубе...), майже як у Т.Шевченка, — на “сім’ю вольну, нову”.

Задля майбутнього розквіту України заклик “пора!” чимало важив для І.Франка, передовсім, коли йшлося про освіту народу, для якого годі підібрати критерії можливого і неможливого, для якого небезпечним є “духове відчуження від рідної нації” (5; 284), її ідеалів, народу, якому завжди п о р а казати все, з яким слід говорити як з рівним, як з рідним.

Потреба сказати народові все, вихопити з п’їтьми, — була рушієм Франкової творчості.

Сьомий розділ статті “Молода Україна” (1901) він починає посиланням на оповідання про подорожнього, який, мандруючи на північ, у горах, в каміній пастці між скелями надивав “людей незвичайного вигляду, страшних і диких”. Вони без жодних залізних знарядь лупали скалу. Подорожній втік, подумавши, що то безбожні гоги і магоги, яких Александр Македонський загнав у непрохідні гори, щоб вони не змогли вирватися і підкорити собі всю землю.

“Образ того заклепаного народа, змушеного пробивати велику, віковичну скалу. Яка ділить його від свободних, повноправних, цивілізованих націй, а при тім позбавленого найважливішого знаряддя для сеї праці — заліза. Себто національної свідомості, почуття солідарності і невідлучного від неї почуття сили і віри в остаточний успіх”, асоціювався у І. Франка “з історією нашого українського національного руху в останніх двох десятиліттях” (4; 370-371).

Мабуть, це староруське оповідання справило свого часу неабияке враження на І.Франка, оскільки цей домінуючий мотив тяжкої наполегливої праці задля майбутнього звільнення і розвою закликом звучить в “Каменях”: “лупайте сю скалу, нехай ні жар, ні холод не спинить вас, бо вам призначено скалу сею розбити”.

Долаючи москвофільство і космополітизм, І.Франко так само скеровував суспільний цивілізований прогрес України, усвідомлюючи народ, утверджуючи національну ідею як найпродуктивнішу силу народу.

Цю ідею він перетворив на “реальну політику” (про що пише у статті “Наш погляд на польське питання”), котра, “спираючись на докладних студіях минувшості і теперішності, може дати нам якнайясніші і найдальші вказівки взглядом нашого будучого поступування”. Далекодучі, ясні, провідні ідеї, на

думку І.Франка, “мусять бути витворені життям, викормлені сердечною кров’ю народу, вони є його найдорожчою і найсвятішою скарбницею” (6; 219).

Оксана Пахльовська, розмірковуючи про творчу еволюцію І.Франка, стверджує, що публіцист “свідомо замкнув себе у в’язниці диктатів “суспільності”, усвідомивши марність персоналізованого виміру, а точніше, став “заручником громади” (2; 29) (в’язнем спільноти). Але пошуки межі, якої сягає право індивідуальності на особистий вибір, вільний від суспільства, чи навпаки, — пошуки межі права самого суспільства на цю індивідуальність, можуть виявитися марними, якщо звертатися лише до випадкових цитатій. Причину такого самозречення варто шукати не в психоаналітичних абстракціях, а в тих глибинних авторських осмисленнях, у яких прочитується аж ніяк не обтяжливе, а натхненне життя громадою, справами громади: “Отсе рідня моя! Отсе моя держава!..” (Святвечірня казка).

Це і є самовизначення громадянина, або, за І. Мойсеевим, “громадяноцентричне” і “державоцентричне” відчуття й знання України, що є підґрунтям “реальної політики” і провідною ідеєю історико-культурного поступу народу-творця (1; 450-451).

Адже І. Франко в контексті історичної аксіології хотів ціннісно зумовити волю, жагу до знань, праці, свободи, солідарності, доброї волі єднання. А, окрім ментально зумовленого способу мислити і творити, окрім соціально зумовленої самосвідомості, він керувався ще й наднаціональною, глобальною, космічною самосвідомістю, намагався дослідити, проаналізувати межові, міжетнічні, периферійні і міжнаціональні явища. А проте, свій український патріотизм він оцінював не як сентимент чи національну гордість, а як важке ярмо, яке доля вложила на його плечі. “Мій руський патріотизм — то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригтися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням” (7; 31).

Тож, радше в’язнем сумління, а не заручником громади був Франко. І він сумлінно виконував обов’язок освіченого громадянина перед своїм народом, наближав його світ до світу культури світової:

По-перше, через тлумачення тогочасних наукових концепцій, як, скажімо, у статті “Критичні письма о галицькій інтелігенції”, у якій він пояснює принципи демократизму і лібералізму в теорії і на практиці, вдається до “історичних шкіців” і застерігає зокрема від дволичності лібералізму і того демократизму, який після 1848 року (року скасування панщини) національне питання перетворив на пародію.

По-друге, у цій же статті він порушив і питання заангажованості інтелігенції у вирішенні проблем народних. Критично оцінює Іван Франко галицьких інтелігентів, які розбіглися по партіях і товариствах, але не зуміли працювати в єдності. Аналізуючи “тридцятилітній протяг нашого “відродження”, він висновує, що впродовж цього часу не з’явилося “ані одного діяча на поли освіти, виховання, публіцистики” — словом, нічого такого, що могло б засвідчити правдиве і здорове життя інтелігенції. Водночас він з іронією говорить про своїх домашніх “пророків”, “поборників”, “отців народа”, які, “коли придивимось їм ближче”, свої звання здобувають за гроші, величання за титули, задурюють

народ псевдонаукою і псевдоправдолюбством, поза очі називаючи той сам народ “хамами та мургами, задля котрих не варто й раз рота отворити” (8; 72-93).

Горду відрубність інтелігенції від народу, підтримувану москвофільством, критикує він і в статті “Молода Україна” (4). Критикує з гіркотою, мабуть, адже за двадцять років до публікації цього твору він уже засвідчував своє розуміння завдань інтелігенції. “Інтелігенція, — писав він, — повинна передовсім бути інтелігенцією, повинна бути громадою людей з широким образованием, з виробленим характером, з щирим чуттям до народу; а відтак інтелігенція повинна зідентифікуватися, злитися з народом, повинна стати серед нього, як його брат, як рівний, як свій, повинна стати робітником, як він...Інтелігенція повинна жити з народом і між народом не як окрема верства, але як невідлучна частина народа...”. Іван Франко задекларував чимало зобов’язань інтелігенції, водночас нарікаючи на її бюрократизованість і “вузькоглядство”, хоча й плекав надію на те, що “шлях через пекло внутрішньої боротьби допоможе їй переродитися духом до праці для народа” (9; 148). Осучаснити ці ідеї Івана Франка неважко, адже бюрократизм сучасної інтелігенції — еліти різних сфер суспільно-політичного і культурного життя ще не подолано.

По-третє, публіцистичні студії Івана Франка рясніють потребою просвітлення народу через літературу, що, як і наука, “повинна бути робітницею на полі людського поступу” (10; 13), адже “сама ціль літератури — служити народові — вимагає, щоб вона була для нього зрозумілою” (10; 13-14), а звідси — і народність, і національність.

Великої ваги надає Іван Франко історії всіх літератур. Про це говорить і в статті “Література, її завдання і найважливіші ціхи” (10), і в статті “Формальний і реальний націоналізм (Кілька уваг про IX і X випуск “Правди”)” (11), яка за життя Івана Франка так і не побачила світ. “Коли твори літератур європейських і порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених” (11; 355-363). У такий спосіб Іван Франко не просто пов’язав нашу літературу з літературами світу, безпомилково визначив літературну парадигму “глобального діалогу з культурами різних епох і народів, розширив літературний досвід власної культури, її межі пізнання світу, універсалізував культурну рецепцію українського суспільства” (2; 30).

По-четверте, через культуру і літературу він зумів показати народові Україну в світі, а не по світах, чим наблизив кожную творчу особистість до стану “цілого чоловіка”, і утвердження тієї національної цілості, відваги і мудрості, якої не завжди вистачало. Це, водночас, вирізнило народ і в сенсі етнографічному та геополітичному. Звернімося бодай до статті “Наш погляд на польське питання” (це, до речі — праця, в якій Іван Франко надзвичайно часто послуговується епітетом “фатальний”, зокрема, у поєднанні зі словами “ошибка”, “непорозуміння”, “сліпота” та ін.). Окрім аналізу історичної присутності Польщі на геополітичній арені, Іван Франко робить висновки значно глобальніші, ніж локальні проблеми західних сусідів. Наприклад, доводить переваги національно-етнографічної самостійності над історично-державною, а також — відсутність посвячення “в життя народів, а саме, можливо, й дещо різко, стверджує, що “народ, котрий посвячає себе за другого, є дурнем і не знає, що робить... Найперша задача кожного народа є — стояти за своїми власними інтересами і дбати про

своє власне утримання” (4; 208). Хоч і різко, але справедливо виголошується вимога передовсім пильнувати свого. Майже як у Тараса Шевченка: “І чужого научайтесь, й свого не цурайтесь”. У цих словах, водночас, прочитується і вимога політичної рівноправності народів — чи то поляки, чи то німці, чи хто інший, а також необхідність збереження та плекання рідної мови, “щоб українська мова запанувала на всій Україні” (12; 7).

І — п’яте, чи не найважливіше. В жодному разі не відриває себе І. Франко від свого народу, не вивищується над ним у своєму генії. Вочевидь, тому, що як смиренний в’язень сумління перебирає на себе мужність світоча України, який болить “кождим її частковим, локальним болем” і радується “кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом” (3; 405). Це “боління” — його наука нащадкам, мудре вчительське вміння згуртувати довкола себе громаду майбутнього рідної країни. Тому в “Одвертому листі до гал[ицької] української молодезі” пише: “Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів”.

Власне, ці аспекти й засвідчують національну спрямованість світогляду Івана Франка і деонтичність його активного, всепроникного, діяльного публіцистичного мислення, націленого на активізацію щонайпродуктивнішої діяльності народу, “адже діяльність (за Сенекою) — це і зміст життя і його обов’язок” (3; 548).

Хоча не лише в публіцистиці, але й у поезії, науці, літературі, економіці, праві, політиці, перекладознавстві й інших сферах творчості виявилася саме національна спрямованість Франкового інтелекту. Але непересічність його таланту, на жаль, не позбавила його “духового сирітства”, яке, на думку Г. Штоня, “безперечно, всотує і сирітство інтелектуальне, загальнокультурне, літературне тощо, важке переживання самотності в громаді, задля якої до скону не знімав ярмо обов’язку” (14; 49).

-
1. *Мойсеїв І.* Про предмет українознавства //Храм української культури (філософія семіосфери): Посібник-дослідження. — К., 1995. — С.449 — 452.
 2. *Пахльовська О.* Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії/ Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. — Львів: Світ, 1998. — С. 19-31.
 3. *Сенека, Луцій Анней.* Моральні листи до Луцілія / Пер. з латин. А.Содомори. — К.: Основи, 1999. — 603 с.
 4. *Франко І.* Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди // Франко І. Вибір з творів / Вступна стаття Володимира Радзиковича. — Видання наукового товариства ім.Шевченка, Нью-Йорк — Париж, 1956. — С. 338-389.
 5. *Франко І.* Поза межами можливого // Збір. творів: У 50 т. — Т. 45. — С. 276-285.
 6. *Франко І.* Наш погляд на польське питання // Збір. творів: У 50 т. — Т. 45. — С. 204-220.
 7. *Франко І.* Дещо про себе самого // Збір. творів: У 50 т. — Т. 31. — С. 28-32.

8. *Франко І.* Критичні письма о галицькій інтелігенції // Збір. творів: У 50 т. — Т. 26. — С. 72-93.
9. *Франко І.* Чи вертатись нам назад до народу? // Збір. творів: У 50 т. — Т. 45. — С. 140-150.
10. *Франко І.* Література, її завдання і найважливіші ціхи // Збір. творів: У 50 т. — Т. 26. — С. 5-14.
11. *Франко І.* Формальний і реальний націоналізм. Кілька уваг про ІХ і Х випуск “Правди” // Збір. творів: У 50 т. — Т. 27. — С. 355-363.
12. *Франко І.* Програма молодих українців/переклад проф. М.Ф.Нечиталука // Літ. Україна. — 2006. — 22 черв.
13. *Шлемкевич М.* Верхи життя і творчості. — Нью-Йорк — Торонто, 1958. — 158 с.
14. *Штонь Г.* Іван Франко сьогоднішній.../ Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. — Львів: Світ, 1998. — С. 47-50.

PUBLICISM OF IVAN FRANKO AS THE EXAMPLE OF NATIONAL TYPE OF THOUGHT

Tetiana Khomenko

Lviv Ivan Franko National University,
Universytetska Street 1, 79000, Lviv, Ukraine

Tel. office: (032) 296-47-75

E-mail: journft@franko.lviv.ua

The article attempts to analyze the national orientation of publicism thought of Ivan Franko. In particular, the author investigates aspects, which specify that a publicist felt the conception of nationality and inculcated it in life as the real policy by his creative works.

Keywords: national, conscience, publicism, duty, real policy, educated citizen, strategic foresight.

Стаття надійшла до редколегії 06.07.2006